

Стојановић Марко
Етнографски музеј у Београду

ПРОЛЕГОМЕНА ЗА АГРАРНО НАСЛЕЂЕ У ЕТНОГРАФСКОЈ МУЗЕЈСКОЈ ДЕЛАТНОСТИ

Деценијама усаглашавана етнографска музејска делатност ослањала се на музеализацију материјалних културних сведочанстава која, међу осталима о целокупној народној култури, документују и аргументују културу привређивања традиционалних сеоских заједница. Неминовни, показало се, процес нестајања традиционалних образаца и облика привређивања довео је до дистинктивног односа примене данашњег аграра према некадашњим системима у основи примерених очувању и одрживости природног окружења на дуге стазе. Могућности за укључивање идеје, појма и садржаја савременог концепта аграрног наслеђа у етнографску музејску делатност, њену будућу мисију и визију, уједно отварају простор за шири дијалог носилаца јавног дискурса о наслеђу с припадницима локалних заједница који данас, у значајно отежаним условима, покушавају да одрже постојећа или ревитализују замрла знања, вештине и праксе везане за земљорадњу, сточарство, воћарство и виноградарство, као и остале традиционалне привредне делатности.

Кључне речи: аграрно наслеђе, музејско наслеђе, нематеријално културно наслеђе, етнографска музеологија.

Етнографско наслеђе

Култура привређивања у традиционалним сеоским заједницама представља једно од основних поља у којима су српска етнографија, потом етнологија, а данас антропологија и музеолошка етнологија/антропологија¹ препознале неке од својих праваца током установљивања научне дисципли-

¹ Препознавање музеолошке етнологије/антропологије начињено је због тога што су етнографија и потом етнологија током малтене читавог трајања деловале с пуним укључивањем етнографске музејске делатности у своја поља деловања.

не. Чињеница да је етнографија, поготово антропогеографија, коначно утемељење достигла крајем 19. и почетком 20. века, у време када су мануфактурна производња и продор индустрије већ захватили балкански простор, посредно говори о томе како је требало да истраживања и документовања традиционалних облика привређивања већ и у то време постану приоритет. Током читавог протеклог века су процеси растакања једне у основи аграрне економије убрзано настављени, како би током друге половине 20. века довели до тога да наше сеоске заједнице и њихов привредни профил буду доведени до непрепознатљивог, што је представљало изазов за одређене домене музејске делатности, која је била у корелацији према традиционалној, народној култури привређивања. Управо стога значајно је говорити о томе како су на глобалном плану заживели процеси промена у подизању свести о томе шта све треба сматрати опсегом у којем се етнографска музеологија може активно прикључити савременом друштвено-културном окружењу. У том правцу посматрано, одавно већ суочени смо с чињеницом како су деценије, чак векови који претходе данашњици били посвећени упорном, доскора сматрано једином могућем, стварању тржишта окренутог углавном према превазилажењу традиционалних достигнућа у култури привређивања. На другој страни напретка, опет, остајале су бројне културе које су до индустријских револуција производиле у екстензивном кључу, али, у основи ипак усаглашеном с обновљивим природним ресурсима. Одлика традиционалне културе привређивања био је непрестани брижни поглед према сутрашњици генерација које треба да наследе тло, свежу воду, биљни и животињски свет, који ће оне наставити да одржавају за сопствену добробит, као и добробит оних који долазе за њима. Такав дистинктивни однос данашњице према традиционалном управо аргументује да треба говорити о томе како прикупљање, документовање, трезорирање и излагање културних сведочанстава о постојању и систему вредности припадника традиционалних сеоских заједница данас неминовно постаје изазов у тржишном окружењу супротстављеном уважавању еколошких стандарда, промишљањима о климатским променама и бројним другим факторима угрожавања.

Домаћа етнографска музеологија у стандардизованом делокругу рада који се бавио проблематиком културе привређивања најпре је посезала за музеализацијом из оквира тзв. материјалне културе, тачније укључивањем у свој фондус предмета свакодневне употребе за разнородне привредне активности. Гледано из перспективе етнографске музеологије и свакодневне музејске делатности, такве релације су се огледале у томе што су музејско етнографско наслеђе и култура привређивања као њен интегрални део ушли у јавни дискурс у својству комуникационих ресурса који се баве неживим, или у најбољем случају рудиментарно постојећим културним елементима некадашњих друштвених заједница. Свеједно, дугим трајањем делатности Етнографског музеја² дефинисане су збирке Земљорадња, Сточарство,

² Пример за примерену музејску делатност аргументован је чињеницом да је у питању најстарија институција на Балкану специјализована за етнографски материјал. Уз то, и по-

Воћарство и виноградарство, Саобраћај и транспорт добара, Лов и риболов и Допунско привређивање, којима су документоване егзистенцијалне потребе и начини њиховог задовољавања. Образлагање ширег контекста тих изражаја народне културе омогућавано је бројним чланцима у којима су аутори, изузев описа предмета и њихове функције, говорили о методама и конкретним техникама у, на пример, агрикултурним активностима и узгоју домаћих животиња. Напослетку, активности током реализације и потоње презентације народног живота у оквирима сукцесивних сталних поставки, повремених изложби, трибина и стручних скупова заокруживале су тај делокруг етнографске музеологије. Укључена у поделу на доскорих дана утемељене својеврсне „музејске фиоке” с музеализованим културним сведочанствима о тзв. народној ношњи/костиму, обући, покућству, алатима занатлија и осталим предметима, култура привређивања није системски повезивана с делатношћу која се бавила духовном културом и њеним изражајима у оквиру целокупне народне културе. Како је музејска делатност неизоставно повезана с културним добрима, музејским предметима, на првом месту поменуто бих збирку *Народна знања и веровања*, у оквиру које су опредељене музеалије које документују и аргументују различите видове народне медицине и народне ветерине, тачније етномедицине и етноветерине.

Дуготрајан, упоран и доследан рад на проширивању истраживачког домена, као и поља заштите свеукупног културног наслеђа, доносио је, у исто време, непрестане плодове у глобалном окружењу. Почев од индивидуалног доприноса музеалаца и стручњака/научника који су се бавили теоретским утемељавањем нових суштинских поставки и образаца у музејској делатности, па све до кровне институције Унеско у својству једне од организација Уједињених нација, културно наслеђе постало је у значајној мери видљиво у глобалним оквирима, а његова суштина, садржај и обим предочени и препознати у Унесковим конвенцијама, почев од *Конвенције о заштити светског културног и природног наслеђа* из 1972. године, до *Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа* у 2003. години, која је настала по прихватању Унескове *Препоруке за очување традиционалне културе и фолклора* из 1989. године и *Универзалне декларације о културној разноликости* из 2001. године. Сагледано у делокругу музејске делатности заштите етнографског културног наслеђа, поменути пут Унесковог ширег сагледавања и интегративног приступа у очувању културног наслеђа отворио је врата музејима за опсежније прикупљање и размену информација о могућностима укључивања музејског наслеђа у савремено, живо културно окружење.

Конкретан пут ширем сагледавању могућности деловања домаћих етнографских музеја и збирки, до тада превасходно окренутих концепту чувања и заштите покретних културних добара (што је суштински подразумевало

ред флукутирајућег административног статуса у последње време, ЕМ је матична установа за етнографски материјал на тлу Србије.

својеврсну дозволу којом кустоси путем експозиција, стручних чланака и повремених предавања пружају прилику посетиоцима да стекну делимитичан, у сваком случају стручним оком и ставом подешен увид у репрезентивне елементе народне културе), био је у одређеном дискурсу дефинисан коначним укључивањем институције музеја на отвореном, која је по дефиницији водила ка настанку дубинског, свеобухватнијег доживљаја посетилаца при сусрету с наслеђем.³ Дословним изласком из музејске зграде назначен је интерактивни канал за проширивање комуникационог простора у којем се етнографско наслеђе музеолошки доследно интегрише у целокупно природно и културно наслеђе простора који репрезентује (Marović 1984: 18), те тиме савременим баштиницима заједница које су то наслеђе стварали и преносили кроз генерације омогућава да буду градитељи мостова ка разумевању потреба (Мелемсетер 2015: 270) будућности.⁴ Путовање започето музејима на отвореном у оквиру европског концепта наслеђа настављено је реализацијом идеје о музеју који би представљао целокупну заједницу у оквиру које делује и на чији животни простор реферира. Еволуција музеја у живом културном простору тако је настављена настанком екомuzeја, којима су циљеви, значај и улога били условљени променом егзистенцијалних, економско-друштвено-културних параметара локалних заједница на чијим територијама су оснивани (погледати Babić 2009: 222, 223, 234).

³ Музеолошки заснована институционализација музеја на отвореном започета је током друге половине 20. века, иницијативом да, између осталих, стручњаци Етнографског музеја учествују у реализацији поставке на Авали, којом би биле представљене све варијанте кућа и њима припадајућих ентеријера, потом окућница с привредним зградама, а напослетку и других елемената непокретног и покретног етнографског наслеђа које би репрезентовало и аргументовало народну културу становања и привређивања на територији Србије. Културном политиком у домену наслеђа та идеја је занемарена и тек неколико деценија касније реализована у сукцесивно концептуализованом, данашњем Музеју на отвореном „Старо село Сирогојно”. (погледати Drljača, Findrik 1980, Drljača 1980) Данашња републичка институција заштите, Музеј на отвореном „Старо село Сирогојно” репрезентује етнографско наслеђе на отвореном у оквиру простора у којем се приказују архитектура, унутрашње уређење зграда, начин привређивања и организација породичног живота људи брдско-планинских предела динарске регије (<https://www.sirogojno.rs/o-muzeju>), а њена изложбена делатност, између осталог, усмерена је ка репрезентовању старих заната, обичајне праксе, друштвених свечаности и ритуала и другог, што доприноси што бољем искоришћавању предности музеолошких поставки у природном окружењу (<https://www.sirogojno.rs/programi>).

⁴ О новом хоризонту ка којем непрестано треба да тежи савремени музеј окренут ка етнографском наслеђу врло доследно и далековидо говори Никола Крстовић: „Нове музеолошке тенденције које дефинишу музеје као социјално ангажоване институције, специфичне облике комуникацијских платформи у којима прошлост има смисла ако је читљива савременом човеку, баштинске форуме (а не храмове и трезоре), коначно – јавне сервисе кроз које се непрекидно преобликују и преиспитују идентитети, опет налазе своје плодно тле у праксама скансена. Редефинисано схваћен концепт *living history* као „живуће”, а не „оживљене” историје, екомuzeологија, социомuzeологија и нови покрет екомuzeја омогућавају преплитање дела нечијег стварног живота (посао, занат, занимање, хоби, слободно време...)” (Крстовић 2014: 23).

У покушају да се поврати материјално благостање, или да се бар обезбеде услови за пристојан живот припадника мањих градских или сеоских насеља, чак и читавих подручја која су ширим, спољашњим друштвеним процесима премештена на маргину економског развоја, концептуализације екомuzeја у својству метапривредних активности којима је подизана свест о заједничком културном власништву над материјалним културним сведочанствима и употребним предметима (упореди Varine, 1974: 244 према Babić 2009) постајале су у одређеном периоду (по могућности) нови друштвени замајак. Концепт екомuzeја на тај начин је у одређеном контексту придружен пољу деловања етнографске музеологије, иако његова основна идеја није била преваходно окренута ка наслеђу недирнуте народне културе (штавише, у питању су обично биле концептуализације и ревитализације усмерене ка новом животу индустријског наслеђа и њему следствених деривата), стога што на лествици развоја музејске делатности они представљају даље „заузимање територије” у оквиру које су на истом задатку они који представљају својеврстан унутрашњи круг стручњака и уз њих целокупна заједница на територији коју музеј покрива (упореди Крстовић 2014: 155–160). Од полазних чаура у којима су елементи и целина народне културе били дословно заробљени у репрезентацијама стриктно везаним за зграду музеја, па преко музеја на отвореном чије је деловање неизоставно везано за спољашњи простор живе културе, на тај начин смо стигли до наслеђа које комуницира у свакој тачки на којој његови баштеници обитавају. Надаље, свеједно што у деловању српске етнографске музеологије не постоје довољне назнаке о томе да је на било који начин идеја екомuzeја заживела макар у траговима, чињеница је да су музеји на отвореном, иако у капацитету излагања и деловања искључиво на концептом омеђеном музејском простору, показали да треба у одређеним видовима кренути ка својеврсној музеализацији целокупних подручја чије културно наслеђе покривају. Сагледана у контексту прожимања наслеђа и заједнице која га баштени, та идеја, упркос томе што се показала полемичном у одређеним случајевима, постаје и те како значајна због тога што указује на то да у једном тренутку српска етнографска музеологија може да достигне следећи ниво интерактивног утицаја на савремено културно окружење.

Аграрно наслеђе

Чињеница да друштвене заједнице од освета цивилизација до данас целокупну егзистенцију дугују непрестаном напретку у препознавању ресурса природног окружења и осмишљавању његове што боље искористљивости у конкретним условима, говори о томе како реперне тачке за постављање граница поља у домену наслеђа привређивања могу бити врло флукутабилне.

Глобалне промене у подизању свести о томе на које све начине концепти привређивања у савременом окружењу утичу на целокупан живот планете у сваком случају допринеле су у последњим деценијама томе да почну преиспитивања идемо ли ка технолошки подржаном решавању питања глади, или ће тактичка решења у будућности срушити стратешки приступ. Управо стога, концепт аграрног наслеђа – у својству једног од чинилаца, који би могао да укаже на правилан пут изласка из зачараног круга производње хране путем еколошког загађења „из најбољих намера”, подразумева очување *Глобално значајних система пољопривредног наслеђа* (<https://worldagriculturalheritage.org>). У питању су, како се наводи, изванредно очувани пејзажи, који укључују биолошку разноврсност драгоцену за пољопривредне активности, одрживе екосистеме и културно наслеђе. Упркос томе што су просторно ограничени у одређеним подручјима широм света, значајни системи пољопривредног наслеђа укључују производњу и размену разноврсне робе и услуга, чиме обезбеђују животну сигурност милионима укљученим у њихово одржавање и напредак (Исто.). Одређење аграрног наслеђа, које се у начелу може повезати с етнографским наслеђем, указује на то да систематско коришћење земљишта и природног окружења у целини, при чему се посебна пажња обраћа на одрживост значајних одлика биолошке разноврсности, резултује, услед прилагођавања заједнице и следствених задовољавања њених потреба, интерактивним релацијама међу културом и природом, те дуготрајно живим привредним развојем.⁵

Аграрно наслеђе у облику и структури каква је стигла до савремених дана сведочанство је да су пољопривредници и сточари, потом припадници локалних заједница који су успевали да осмисле одрживе моделе привређивања заснованог на узгоју аутохтоних врста воћа и поврћа – с посебним акцентом на виноградарске и винарске традиције, а напослетку и културно далеки цивилизацијски зачеци оличени у сакупљачким и ловно-риболовачким привредним процедурама, успевали да успоставе разнолике и локално прилагођене аграрне системе. Управљање ресурсима у области пољопривреде и сточарства било је заиста значајно у условима екстензивно практикованих привредних делатности, с великим ограничењима у борби против различитих чинилаца који су угрожавали не само побољшање квалитета и обима произведеног, већ и одржавање основног егзистенцијалног нивоа исхране. У том правцу посматрано, не треба заборавити како су до скорашњих дана (условно говорећи до периода по Другом светском рату) традиционални, екстензивни пољопривредни системи омогућавали мерљиво благостање тек под одређеним условима и ограниченом броју припадника различитих друштвених заједница на глобалном плану. У том правцу посматрано, и

⁵ У прилог актуелизацији аграрног наслеђа не треба заборавити да је оно ушло у образовне курикулуме и самосталне курсеве на којима се оспособљавају стручњаци који би требало да активно учествују у подизању свести и стварању капацитета за што значајнију одрживост (*Master degree agricultural 2019*, <http://www.fao.org/3/cb1854en/cb1854en.pdf>)

данас препознати глобално значајни системи пољопривредног наслеђа условљени су многим чиниоцима који су у основи против њихове одрживости, укључујући климатске промене (<http://www.fao.org/giahs/background/en>) и претеће ратове за разнолике природне ресурсе, укључујући воду и чист ваздух. Између осталог, озбиљне претње такође представљају мотивациони чиниоци због ниског нивоа економске исплативости традиционалних пољопривредних пракси и велике потешкоће у обнављању и одржавању ендемских сточарских врста и пасмина. С друге стране, културе привређивања оличене у данашњим глобално значајним системима утемељаване су кроз многе генерације пољопривредних, као и заједница код којих је узгој различитих врста стоке био превасходни ресурс за задовољавање бројних животних потреба, те су на тај начин обликовале и одржавале аграрне обрасце и омогућиле настанак само њима својствених културних пејзажа⁶ (<https://whc.unesco.org/en/review/69/>).

Допринос у обликовању културних пејзажа који одражавају прожимајући амалгам природних ресурса у сусрету с брижљиво преображаваним, одрживим агрикултурним деловањем човека (упореди Муга-Риатеk 2011: 133–135), изузев привредних делатности подразумева да сами ствараоци – у својству етницитета и идентитетских група, сеоских заједница или породичних газдинстава, у целини одржавају живим своје културне институције. Гледе тога, систем вредности којим се опредељују обрасци мишљења и деловања у привредној свакодневици неизоставно укључује тзв. „свечано време и простор”, олично у друштвеним празницима, церемонијалима и обичајној пракси за коју се верује да у одређеном контексту омогућава успешно довршавање привредних делатности, потом резултате примене знања и вештина насталих искуственим проучавањем природног окружења и свемира, а напослетку наслеђе традиционалних заната у својству примењене народне науке (<https://ich.unesco.org/doc/src/01852-EN.pdf>). Аграрно наслеђе на тај начин произилази из целине засноване на, како је некада говорила етнологија, материјалном, друштвеном и духовном аспекту традиционалног, као и савременом окружењу прилагођеног традиционалног, народног система вредности. У светлу бројних изазова с којима се савремена глобална заједница суочава, значај аграрног наслеђа препознаје се у томе што, дистинктивно од Унескових принципа у препознавању и заштити светске баштине, представља живи, динамични, друштвено-економски, културни и институционални мозаик о томе како се људи вековима прилагођавају захтевима данас већ драматичног напретка (García, Yagüe, de Nicolás, Díaz-Puente 2020: 2–3) у људској цивилизацији.

Остављајући по страни друге континенте на чијим подручјима се воде борбе за одрживи развој глобално значајних система пољопривредног на-

⁶ Културни пејзаж у значењу које га придружује разматрањима о аграрном наслеђу на-слања се на Европску конвенцију о пределу, која је донета од стране Комитета министра Савета Европе 19. јула 2000. године (<https://rm.coe.int/1680080621>).

слеђа, привредна територија Европе несумњиво баштини миленијумима стваране културне вредности (Исто: 3–4), којима Србија у потпуности припада. Правац систематизације и реализације концепта аграрног наслеђа текао је усаглашавањем текстова и сукцесивним проглашавањем бројних конвенција у Савету Европе (Арсич 2015: 458) који је репрезентативан за гро европских држава. Сразмерно стању свести и подизању капацитета да аграрно наслеђе – у својству предачких пољопривредних образаца на основу којих се утемељавају основе за савремене и будуће пољопривредне иновације и технологије – постане равноправни привредни ресурс, одређене државе постигле су мерљиве резултате у том правцу. Светска организација за храну и пољопривреду Уједињених нација (<http://www.fao.org/>) препознала је шест подручја у Шпанији, Португалу и Италији као глобално значајне пољопривредне системе (García, Yagüe, de Nicolás, Díaz-Puente 2020: 5–9), а њихова културна, еколошка и пољопривредна разноликост одржава их у јединственом споју деловања човека на своје природно окружење. Технолошка решења и праксе засноване на традиционалном поимању искуственог напретка у балансу између добрих и лоших покушаја свеједно и данас доводе до егзистенцијалног благостања у заједници уз очување природних ресурса и биолошке разноврсности.

Поглед на примену концепта живог и одрживог аграрног наслеђа у Европи, који је означио подручја глобално значајних система, у сваком би случају требало да укључи разматрања услова под којима би било могуће реализовати предности примерене домаћим просторима и њиховом културно-историјском развоју у оквирима традиционалних облика привређивања. С обзиром на то да одрживи системи подразумевају концепте какви омогућавају прожимање резултата друштвених, културних, еколошких и економских услова при практиковању, није згорег навести како су, упркос свему, припадници традиционалних сеоских заједница у Србији одржавали природно окружење функционалним и разноврсним.⁷ Локални модели прилагођавања окружењу и управљања њиме одражавали су примену знања и вештина примерених практиковању заснованом на добром искуству, па се тако у огледалу производње грожђа и вина (Исто: 6, 8) може говорити о томе да, рецимо, виногорја на подручјима Неготинске Крајине и Књажевца, Смедеревско и Фрушкогорско виногорје, са својим коренима који сежу до старог Рима и до данас одржаним аутохтоним врстама, могу бити укључена у концептуализацију аграрног наслеђа. Традиционални облици сезонског, пашњачког сточарења Старе планине (административно на територијама општина Зајечар, Димитровград, Пирот и Књажевац) са системом традиционалног овчарства у оквирима друштвено-културно-економске институције

⁷ У прилог изнесеном ставу навео бих пример монокултурне аграрне политике узгоја кромпира у Ирској током 19. века, која је, уз друга друштвена условљавања, довела до тзв. *Велике ирске глади* у периоду 1845–1849. године, или замрло овчарство и промене привредних политика у Шкотском горју.

бачијања, подразумевају паралеле с регионом Барозо у Португалу (Исто: 7). Изванредан значај за будућу ревитализацију има и то што би бачијање подразумевало непосредно и посредно учешће свих припадника сеоских заједница на Старој планини, а чињеница да су непосредни резултати старопланинског сточарског удруживања били тврди сир *качкаваљ* (Petrović, Ružić-Muslić и други 2004: 81), *пиротско јагње*⁸ (Исто.) и *сировина за пиротски ћилим* – препознатљиви производи у глобалним размерама током 19. и прве половине 20. века, непосредно указује на период од пре неколико деценија, када су обим и квалитет, првенствено овчарства, били означени живом културно-друштвено-економском традицијом сезонских испаша на којима је боравило на десетине хиљада грла. Улогу какву у значајним европским системима, превасходно препознатим у медитеранским регионима и државама, има узгој и прерада маслина (Исто: 7–8), у домаћим условима могла би преузети шљива у својству воћарске културе која је дословно митологизована у наративима о обнови државности Србије потпомогнуте извозом свиња (упореди Ђорђевић 1922: 1), шљива и пекмеза од шљива у Аустријско, потом Аустроугарско царство током прве половине 19. века.

Аграрно наслеђе у етнографској музејској делатности

Деценијама упражњавана домаћа етнографска музејска делатност, у великој мери окренута ка материјалним културним сведочанствима, музејским предметима, на први поглед нема капацитета да у своје поље деловања уврсти концепт аграрног наслеђа. Живо наслеђе практиковано у савременом окружењу и условима сталних промена тржишне утакмице у процесима глобализације, у сваком случају је веома удаљено од оног петрификованог у музеализацији и репрезентацијама народне културе већ непостојећих сеоских заједница. Међутим, аграрно наслеђе – по контексту и садржају неких елемената, може се сматрати и једним од сукцесора етнографског наслеђа. Већ по одређењу у оквиру значења оно садржи додирне тачке или ближе одреднице према етнографским збиркама које музеализују културу привређивања: земљорадњу, сточарство, воћарство и виноградарство, риболов, традиционални саобраћај и тзв. збирке допунског привређивања у које су укључена културна добра из, рецимо, области пчеларства, прављења

⁸ Наратив о пиротском јагњету (колоквијално, југословенско јагње) у својству најквалитетнијег меса и до данашњих дана задржао се у северним пределима Грчке. По истраживањима које сам лично спровео у оквиру етнолошких истраживања становништва општине Пирот, по сећањима најстаријих, до после Другог светског рата су „милионе утовљених, уштројених овнова и јарчева“ бачијари извозили у Грчку, до Солунске луке, а потом и у друге крајеве Европе и света.

ћумура и гашења креча. Препознавши иницијалну спону између двају видова наслеђа, следећи корак требало би да буде уочавање претпоставки на основу којих би аграрно могло да буде музеологизовано, а етнографско у довољној мери оживљено, како би се сусрели у одрживом моделу. Узевши као почетну тачку став да наслеђе у основи представља збир информација, који би у најмањем обиму требало да буде прослеђен као порука до циљних група, а у највећем – употребљив за целокупну друштвену заједницу, треба препознати шта је заједнички садржалац за концепт, место и медијум који то омогућава.

Узевши у обзир то да су етнографска и потоња етнолошка истраживања омогућила да култура привређивања постане једна од етнографских музеолошких база података, очигледна је претпоставка за постојање првог, музејског топоса у одрживој комуникацији етнографско-аграрно. Глобална, већ вековна разрада концепта делатности музеја на отвореном (Крстовић 2014: 29–31, 40–46), у таквом светлу би представљала основу за разраду „места” на којем би сусрет и прожимање етнографског и аграрног наслеђа могли бити остварени у циљу проактивног деловања на наше рецентно окружење. Трећи топос, међутим, медијум који захтева неколико корака даље, неизоставно треба да буде у складу с тим да аграрно наслеђе не можемо сматрати постојећим уколико не одражава живу, непрекидну и обновљиву привредну праксу у правилним временским круговима годишњих сезонских послова. Позвавши се на већ поменуте процесе глобалне Унескове актуелизације цивилизацијског контекста културног наслеђа, већ на први поглед се уочава како критеријуме живог и одрживог задовољава Конвенција о нематеријалном културном наслеђу. О аграрном наслеђу може се говорити у оквиру домена који најпре назначавачу улоге и значај знања и обичаја који се тичу природе и свемира, потом вештина везаних за традиционалне занате, а напослетку, посредно и одговарајућих усмених традиција и израза у језику као носиоцу нематеријалног културног наслеђа. У нашим тренутним условима говоримо о реалним претпоставкама да та врста друштвено-културне делатности може бити разматрана у светлу задовољавања критеријума у најмање два домена нематеријалног културног наслеђа каквим га је Унеско препознао 2003. године, а потом 2010. године ратификовала Србија у својству државе потписнице⁹. Гледе приближавања аграрног и музејског, етнографског наслеђа, принципи Конвенције о нематеријалном културном наслеђу могу се посматрати као међукорак у реализацији претпостављеног заједничког деловања, херитолошки концепт у којем је пут од мисаоних процеса стваралаца и практиканата до конкретних резултата учињен далеко видљивијим, те самим тим реалнији за реализацију.

⁹([https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5396/13.%20Konvencija%20o%20o%20C4%8Duvanju%20nematerijalnog%20kulturnog%20nasle%20C4%91a%20\(Pariz,%202003\).pdf](https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5396/13.%20Konvencija%20o%20o%20C4%8Duvanju%20nematerijalnog%20kulturnog%20nasle%20C4%91a%20(Pariz,%202003).pdf)<https://www.kultura.gov.rs/>)

Поставивши три топоса у хипотетичне, али у основи одрживе релације, могуће прожимање двају концептуално различитих облика наслеђа, етнографског и аграрног, постаје ближе разматрању у контексту савременог система очувања и одрживог развоја нематеријалног културног наслеђа. Сврставши на тај начин савремену привредну делатност у домен живог културног ткива које се у основи наслања на достигнућа народне културе привређивања, следећим од задатака треба сматрати одређење дубине или, рекло би се, вертикале до које аграрно наслеђе препознатљиво учествује у животу друштвене заједнице. Конкретне делатности и резултати првог нивоа преваходно су оличени у сезонском убирању летине, воћа и поврћа, те одрживом сточном фонду, а потом правилном газдовању шумама, водотоковима, геолошким ресурсима, па чак и енергијом ветра. На тај начин прихваћен појам и садржај аграрног наслеђа укључивао би следећи ниво одрживости, а то су различити обрасци, модели и процедуре током прераде различитих сировинских ресурса проистеклих из поменутих примарних привредних делатности. У таквом кључу првом нивоу придружују се техничка и технолошка решења на основу којих су народна култура исхране и становања, а потом и култура народне медицине и здравља у најширој опсервацији, омогућавале егзистенцију припадницима традиционалних друштвених заједница. Напоследку, оба препозната нивоа у оквиру којих су наведени различити облици и садржаји аграрног наслеђа, већ по културном контексту указују на то да су у екстензивне услове народне културе привређивања уграђивани елементи и концепти данас прихваћени у својству бриге о природном окружењу, активностима обнављања ресурса из отпада, одрживој биолошкој разноврсности биљног и животињског света.

С обзиром на то да у конкретним условима транзиције не може бити речи о томе да се установљавају аграрни системи наслеђа у целости ослоњени на одговарајуће елементе нематеријалног културног наслеђа, било какви идејни и акциони планови треба да уваже тренутни допринос који је садржан у националном Регистру нематеријалног културног наслеђа. Како је већ разматрано о томе да подизање свести локалних, као и шире заједнице, води ка настанку капацитета за одрживи развој, на овом месту сматрам како треба навести неке од уписаних елемената у Регистар, који одговарају већ опсервираном ужем или ширем контексту аграрног наслеђа. Елементи о којима се говори, изузев основне атрибуције у прилог аграрном наслеђу, аргументовано назначавају и улогу поменуте вертикале, до које аграрно наслеђе препознатљиво учествује у животу друштвене заједнице:

*Израда пиротског качкаваља*¹⁰ – традиционални производ с подручја Старе планине, чија је основна сировина овчије млеко, иако савремене промене укључују и производњу качкаваља од крављег млека или и од крављег

¹⁰ Распоред изложених примера не говори о општем културном, контексту Унескових домена, или оном који је у вези с проблематиком аграрног наслеђа, већ је прављен према редном броју и хронолошком редоследу у Регистру (<http://www.nkns.rs/cyr/elementi-nkns>).

и овчијег млека. Традиција прављења качкаваља преноси се по мушкој линији, те су и носиоци кључних улога у процесу израде качкаваља мушкарци: баскијар, парач, секач, мајстор качкаваљџија. Прерада млека почиње припремом баскије, а затим следе превођење баскије у качкаваљ, парење теста у плетеној корпи и зрење. Израда пиротског качкаваља јединствено је наслеђе из домена вештина везаних за традиционалне занате становништва пиротског краја у области југоисточне Србије.

Паљење петровданских лила, лилање – обичај прављења и паљења петровданских лила вековима је присутан код сточарског становништва на подручју западне Србије и везан је за празник Петровдан, посвећен Светим апостолима Петру и Павлу, који се прославља 12. јула. Неколико дана пре Петровдана чланови заједнице праве лиле од брезове или трешњевог коре. Кора се тракасто ољушти, савије кружно попут „ветрењаче” и причврсти на врх лесковог штапа дужине око 1 метар, а потом суши неколико дана. Централни догађај – паљење ватри – одиграва се уочи Петровдана и праћен је низом обичаја, међу којима су и брање цвећа и плетење венчића. С првим сумраком стоку затварају у торове, где се обавља мужа и кићење цветним венцима. Одмах потом деца и омладина пале лиле. С упаљеним лилама трче око торова, певајући: „Куда лиле ходиле, туда краве водиле.” У исто време пале се ватре на раскрсницама, где уз песму, игру и шалу, овај вид окупљања мештана прераста у народно весеље које траје до дубоко у ноћ.

Знања и вештине прављења кајмака – традиционални процес прављења кајмака, млечног производа који настаје издвајањем масног слоја у фази хлађења куваног млека. Знања и вештине прављења кајмака као важне намирнице у култури исхране, карактеристичан је за традицијске заједнице које се баве сточарством и одржале су своју виталност до данас. Прављење кајмака се у појединим областима (нпр. ужички крај) користи као одличје локалног идентитета, а у производњи кајмака до данас се у руралним областима очувала традицијска пракса да кајмак праве жене, домаћице. Сировина за производњу кајмака је свеже млеко које се најчешће добија ручном мужом крва (ређе се користи овчије млеко), које се цеди и кува до температуре кључања, након чега се разлива у плитке, широке посуде, ради бољег формирања коре. Издвојена кора млечне масти се скида, цеди се, а потом се соли и слаже у посуде у којима се одвија зрење. Сваки слој кајмака у посуди соли се посебно. Кајмак се производи традиционалним поступком у сеоским домаћинствима у брдско-планинским подручјима централне и западне Србије – Западна Морава, планина Златибор и Тара, као и Топлица и област Копаоника.

Опанчарски занат, опанчарство – део традиционалних занатских знања и вештина, који се односи на ручну израду опанака од различитих врста штављене коже (говеђе, свињске и козје) и канапа. Израда опанака

Уписани елементи говоре о географским областима или њиховом културном контексту у локалној заједници.

одвија се у више фаза и подразумева неколико техника обраде – сечење, бушење, шивење и лепљење делова коже, уз коришћење ручних алата и шиваће машине.

Сјеничко-пештерско ћилимарство – вештина израде вунених двобојних или вишебојних ћилима у једном комаду, с два једнака лица, украшених мотивима пруга по целој потвршини. Ћилими се израђују на вертикалном разбоју преплитањем вертикалне основе и хоризонталних нити, од вуне аутохтоне расе овце – праменке.

Клесарски занат у Белој Води – традиционални начин обраде камена, беловодског пешчара, чије извориште су мајдани у залеђу овог села. Обрада камена у овој области започета је још у средњем веку, а становништво овог села је континуитет обраде очувало до данас. Познавање заната, специфична обрада која се преноси међу становницама Беле Воде, као и високе могућности обликовања камена, утицали су на широку примену беловодског пешчара, у прошлости и данас. Камен добијен и обрађен у селу Бела Вода употребљаван је за зидање и израду украсних елемената (розете, портали, оквири прозора, аркаде, венци...) на црквама моравске школе XIV и XV века (Лазарици, Љубостињи, Каленићу, Манасији), током XIX и XX века коришћен је за израду мостова и вијадукта, а после Првог светског рата и за изградњу неких од репрезентативних објеката у Београду.

Ракија шљивовица – алкохолно пиће које се добија дестилацијом преврелог кљука од шљива. Прераде шљиве у ракију у домаћинствима подразумева специфична знања која најчешће обављају мушки чланови домаћинства, док остали чланови породице учествују у брању и скупљању шљива и другим припремним радњама. Процес обухвата неколико фаза, као што су берба воћа, сакупљање и транспорт до судова за врење, прерада воћа и врење воћног кљука „џибре”, дестилација преврелог воћног кљука, препек сирове благе, „меке” ракије, као и лаганим одлежавањем, у храстовим бурадима. Током процеса „печења” ракије карактеристично је окупљање мушких чланова породице, пријатеља и комшија. Ракија је пиће које се служи свакодневно и у посебним приликама: на колективним свечаностима, различитим врстама пријема, пословних састанака, а неизоставно је у свим обичајима годишњег и животног циклуса. Уз испијање ракије изговарају се здравице уз изражавање најбољих жеља за здравље.

Израда дрвених чутура на ручно прављеном стругу, уз коришћење ручног алата, вештина је којом се израђују чутуре, за чување пића, али и други употребни предмети, од јаворовог и врбовог дрвета. Ова вештина обухвата знања која се односе на прављење чутура из једног комада дрвета, од којег се тесањем формирају основни облик и величина суда, након чега следи обликовање бочних страна, „грла” и „ножица” техником стругања, а техником дубљења се обрађује унутрашњост чутуре. Употреба чутуре саставни је део многих обичаја, а пре свега везује се за свадбене обичаја, када уз посебно украшену чутуру (буклију) породица позива госте на свадбу.

Циповка – знање и умеће припремања традиционалног хлеба у Војводини – у изразито ратарској култури на тлу Војводине, у којој у исхрани важну улогу имају житарице, развијена је вештина прављења нарочитог хлеба – циповке. Знања и вештине прављења циповке, чији су кључни носилац дуго биле само жене (домаћице, редуше) усмерени су ка припреми хлеба с дуготрајним очувањем свежине, јер је прављен једном или два пута недељно. Вештина прављења циповке и данас захтева потпуно ручну израду и подразумева бело брашно, квасац, млаку воду и со. Домаћице или пекари који праве циповку, њен карактеристичан облик постижу нарезивањем лоптастог тестаног комада (при врху тестане лопте), непосредно пре убацивања у пећ. Традиционална тежина хлеба је од 3 до 5 килограма.

Примери елемената нематеријалног културног наслеђа уписаних у Регистар, става сам, једноставно и прегледно говоре у прилог својерврсне медијације између музејског, на једној страни, и аграрног наслеђа на другој страни. У питању су на првом месту елементи који аргументују занатска знања и вештине, а потом они који произилазе из ширих оквира културе привређивања. У сваком случају предочени елементи су непосредно повезани са системом вредности из којег су проистекли мисаони процеси који су, опет, резултовали знањима, вештинама и конкретним процедурама из којих су настали предмети који аргументују нематеријално културно наслеђе. Аграрно наслеђе пољопривредника огледа се у изради циповке, сточарских заједница у пиротском качкаваљу, вештинама израде кајмака, сјеничко-пештерском ћилимарству и опанчарском занату, док су знања у вези с ракијом шљивовицом репрезенти улоге и значаја воћарства у традиционалној култури привређивања, а баловодско клесарство сведочанство о спознајама и вештинама културне употребе неживог природног окружења. Номинациони обрасци уписаних елемената у сваком случају говоре у прилог томе да музејско етнографско наслеђе треба прихватити као активног чиниоца у препознавању нематеријалног културног наслеђа, најпре због одељка у којем треба навести који материјални елементи¹¹ културе подржавају упис, што потом најчешће подржавају музеалије већ уведене у музејске фондове и одређене у одговарајуће збирке.¹² Будућа улога и значај међусобног укључивања музејског и аграрног наслеђа у будуће заједничке активности на заштити, очувању и одрживом развоју, неминовно отварају питање својервсно граничног статуса елемената који су укључени у традиционалну и осавремењену културу привређивања, али, који до сада нису разматрани, или због одређених услова неће бити разматрани у домену очувања и одрживог развоја нематеријалног културног наслеђа. У питању су несумњиво

¹¹ У номинационим обрасцима за упис у Регистар постоји одељак у којем треба навести који су то: „2. 4. Материјални елементи (као што су инструменти, посебна одећа или простор(и), ритуални предмети) (ако постоје), који су повезани с извођењем или преношењем елемента НКН”.

¹² На порталу Министарства културе могу се претраживати фондови музеја у оквиру којих је музеализовано етнографско наслеђе (<https://kultura.rs/izvor/muzeji>).

живе праксе и у њих уграђени системи мишљења на основу којих се у потпуности или у одређеној мери разликују од савремених аграрних пракси и образаца. У том правцу посматрано, елементи нематеријалног културног наслеђа аргумендују аграрно наслеђе као још увек живо у неким доменима, но, уједно назначавају и то на којим подручјима се не може говорити о томе да су традиционално практикована и ревитализована знања и вештине у довољној мери укључена у савремено привредно окружење. Због таквог чињеничног стања о практиковању наслеђа, које немновно укључује егзистенцијални чинилац, досадашњи регионално опредељени или у потпуности републички покривени семинари у оквиру којих су експерти и музејски стручњаци међусобно размењивали искуства и препознавали кључне параметре за одрживу имплементацију Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа¹³ морају постати квалитетна основа за редефинисани састав учесника, при чему би били укључени садашњи практиканти и заинтересовани припадници локалних заједница у којима постоје елементи или трагови аграрног наслеђа. Таквим приступом би, поново у светлу подизања свести и одрживих капацитета, ставови стручњака били укрштани с будућим практикантима, како би дилеме о границама до којих сеже наслеђе биле разрешене, када оно прелази у својеврсно карикирање пракси зарад тржишта.

Како даље, или закључак

Препознати аграрно наслеђе као допуну или равноправног чиниоца током процеса унапређења етнографске музејске делатности треба сагледати у неколико међусобно сучељених или прожимајућих параметара. На првом месту би то били услови који омогућавају комуникациону размену при којој до циљних група стижу уобличене поруке. Стандардизована етнографска музеологија статично репрезентује културу и њене појединачне феномене у за то намењеним затвореним просторима, док аграрно наслеђе дословно не

¹³ Међу семинарима који су утемељили правце и обрасце деловања треба поменути онај одржан у простору Музеја на отвореном „Старо село Сирогојно”, током 2010. године, када је Министарство културе у сарадњи с Музејом реализовало семинар „Имплементација Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа у Републици Србији”. Представници Министарства културе, Унескови експерти, регионални координатори и бројни етнологи/антрополози у својству стручњака запослених у музејима Србије иницијално су у оквиру радионица систематизовали поља и феномене који могу бити разматрани у будућем својству елемената нематеријалног културног наслеђа из пет области Конвенције: (а) усмених традиција и израза, укључујући и језик који је носилац нематеријалног културног наслеђа; (б) извођачких уметности; (в) друштвених обичаја, ритуала и свечаних догађаја; (г) знања и обичаја који се тичу природе и свемира; (д) вештина везаних за традиционалне занате.

постоји уколико није у динамичним релацијама према природном окружењу. На другом месту је чињеница да се етнографско наслеђе „доживљава”, а аграрно живи.¹⁴ Супротстављене тежње двају облика наслеђа могу се превазићи у јединственом деловању институција заштите етнографског наслеђа музеја на отвореном. По дефиницији, музеји на отвореном представљају музејске просторе у оквиру којих се на лицу места у културном контексту могу препознати традиционални модели привређивања, становања, исхране, као и њихове међусобне релације у свакодневном животу. Не одлазећи даље од наше републичке институције Музеја на отвореном „Старо село Сирогојно” и њене сталне поставке на основу које су већ организоване бројне радионице и семинари, једноставно је претпоставити да би се на основу добре сарадње с локалном заједницом, ширим административним институцијама, а напослетку и репрезентима државе, могле дефинисати огледне парцеле на којима би сезонске и вишегодишње привредне активности у кључу традиционалних пољопривредних, сточарских, воћарских образаца биле ревитализоване и усмераване ка доследном осмишљавању укључивања аграрног наслеђа у етнографску музеологију. У том правцу посматрано, теорија и пракса деловања музеја на отвореном је током вишедеценијског напретка према свеобухватнијем обрасцу живог музеја или живота у музеју препознала модел оживљене историје,¹⁵ на основу којег се обнављају некадашњи услови у којима су породице и целокупне сеоске заједнице привређивале и живеле на традиционалан начин. У тачкама пресека простор – пракса треба тражити могућности да се добрим приступом и пуним укључивањем заинтересованих и, рекао бих, стручних појединаца за традиционалне моделе привређивања, дође до тога да подизањем свести у локалним заједницама буду створени услови за практиковање одређених домена аграрног наслеђа. Међу моделима за будуће планове и циљеве деловања на овом пољу досадашња пракса утемељавања система очувања и одрживог развоја нематеријалног културног наслеђа обележила је одређене тачке и процедуре. Следећи ниво би укључио институцију музеја на отвореном или етно-паркова у саставу музеја, као што су, рецимо, Тулба за Народни музеј у Пожаревцу или археоетно-парк Равна у саставу Завичајног музеја Књажевац, где би у ограниченом обиму могле бити узгајане старе биљне културе.¹⁶

¹⁴ Упркос томе што је аграрно наслеђе у специфичном односу према конзервираном етнографском, свеједно постоји потреба да оно буде мост у којем ће се у живом окружењу не престано обнављати вредносни системи некадашњих заједница, а које опредељују мисаони процеси и из њих проистекле вештине и аграрне процедуре. Мера у којој се може говорити о томе како је упражњавање аграрног наслеђа донекле артефицијелно у савременом окружењу, истовремено је мера о којој се већ деценијама арбитражује у светлости, како Крстовић каже „живљења или оживљавања свакодневице”. (упореди Deetz 1981, према Крстовић 2014: 105)

¹⁵ Концепт *living history museum* у једном од могућих исказивања делатности музеја на отвореном.

¹⁶ Положај етно-паркова у окружењу и власнички статус подобних површина у блиској или за посетиоце доступној околини најпре говоре у прилог томе да би почетак практиковања требало да буде усмерен ка воћарству и, уз обезбеђене остале услове, пчеларству.

Оквир у којем би требало реализовати сарадњу до мерљивих резултата почива на томе да су живе културне праксе (или оне које су у једном тренутку замрле, али, остајући у свести људи који су их упражњавали, биле обновљене) реалан интерес припадника локалних заједница. На основу тога, привредне делатности које иницијално улазе у поље аграрног наслеђа надаље могу бити вредноване кроз њима одговарајуће елементе у Регистру нематеријалног културног наслеђа, док практиковања каква не могу административно бити препозната као нематеријално наслеђе треба да буду придружена целокупном концепту по основи припадности релевантном музејском етнографском наслеђу. Вишеслојна употребљивост етнографског наслеђа значајна је с једне стране због тога што, како образац за нематеријално наслеђе предвиђа, материјални елементи који су повезани с извођењем или преношењем елемента аргументују својство живог и одрживог културног ткива, док с друге представљају својеврсну надградњу и реконтекстуализацију културног контекста одговарајућих делова музејског фонда у случајевима када одређени елементи аграрног наслеђа условљавају обнављање практиковања. Ограничавајући чиниоци таквог приступа били би оскудни подаци о некадашњем практиковању у живом окружењу традиционалних сеоских заједница, па би у савременом окружењу елементи музеализације, стручна тумачења руковалаца збирки и консултације доступне литературе представљали својеврсну „аграрну форензику” културе привређивања у контексту ревитализације елемената аграрног наслеђа. Могућности за разумевање услова у којима је обављање појединих процедура и укупних послова у оквирима народне културе привређивања било у међузависним релацијама с инвентивним, искуствено опробаним и, самим тим, успешно дефинисаним решењима, на тај би начин повезало стандардни музеолошки приступ с данашњим окружењем у којем је планирано да се ревитализација обави.

Посматрано из угла егзистенцијалне компензације и одрживости за практиканте, концепт аграрног наслеђа у савременом окружењу представља неформални кластер у којем се могу препознати мотиви и циљеви глобалне борбе за здраву и одрживу будућност. Супротстављен тржишном моделу нашег цивилизацијског тренутка, он преиспитује традиционалне системе вредности оличене, између осталог, у народној култури привређивања. Као такав, несумњиво је актуелан у државама и културама које себи могу да дозволе „дугачак корак” у сагледавању свих његових добрих страна. У домаћем привредном окружењу суоченом с девастирајућим ратним наслеђем протеклих деценија, као и изазовима текуће транзиције, примерено је да светска искуства буду прилагођена критеријумима који уважавају стање на терену. С обзиром на то да ни на једном од праваца којима је аграрно наслеђе могло бити укључено у до данас примењиване мултиресорне културне политике нема резултата, очигледно би простор за дијалог могао бити сагледан у савременом концепту очувања животне средине. Последице тзв. урбанизације и индустријализације током друге половине 20. века расточи-

ле су традиционалне аграрне стандарде у толикој мери, да о функционалним моделима живих сеоских економија не може бити говора, а поготово не у светлу капацитета какав су, у процесима препознавања глобално значајних система, поставиле Организација за храну и пољопривреду Уједињених нација или Савет Европе. Карике у настанку ланца којим би могли бити повезани удаљени и непотпуно заступљени елементи живог наслеђа могли би бити сагледани у привредним и њима припадајућим обичајним праксама препознатим у својству нематеријалног културног наслеђа, потом у етнографском музејском наслеђу као референтном оквиру насталом као резултат већ вековног научног/стручног истраживања, разматрања и тумачења етнографских културних сведочанства у народној култури привређивања, а напослетку у савременим музеолошким и херитолошким поставкама које доводе до непрестаног напретка у функционисању еко-музеја и музеја на отвореном.¹⁷ Чињеница да савремено окружење подразумева већ значајно измењене услове у којима се разматра могући повратак достигнућима аграрног наслеђа, конкретно деценијама примењивани другачији обрасци у обради земљишта, узгоју и култивацији биљног света, те традиционалном сточарењу, говоре у прилог томе да би свеобухватни мултидисциплинарни приступ подразумевао широку сарадњу с, рецимо, одговарајућим одељењима и департаментама пољопривредног и шумарског факултета.

Извори

<https://worldagriculturalheritage.org>

<https://ich.unesco.org/>

<https://whc.unesco.org>

<https://www.sirogojno.rs>

<http://www.fao.org>

<https://www.coe.int>

<https://www.kultura.gov.rs>

<http://www.nkns.rs>

¹⁷ Тотална комуникација живом транспозицијом некадашњег у садашње успешно је обављена у делатности музеја у Орави (Janoštinová 2012 према Крстовић 2014: 23–25).

Литература

- Арсих, З. 2015. Европска конвенција о пределу, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, Vol. 49 Бр. 2, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 457–467.
- Babić, D. 2009. Iskustva i (skrивене) vrijednosti eko-muzeja, *Etnološka istraživanja*, No. 14, Etnografski muzej Zagreb, 221–236.
- Deetz, J., 1981. The Link from Object to Person to Concept, in *Museums, Adults, and the Humanities*, Washington D.C.: ААМ, 24–34.
- Drljača D., Findrik R., 1980. Etnografski ambijent u Sirogojnu – spoj privrednih i muzeoloških interesa, *Etnološke sveske* (Stara serija: 1978–1990) 1980, no. 3 (3), Etnološko društvo Srbije, 60–66.
- Drljača D., 1980. Problemi i perspektive stvaranja etno-parkova u Srbiji, *Etnološke sveske* (Stara serija: 1978–1990) 1980, no. 2 (2), Etnološko društvo Srbije, 40–43.
- Ђорђевић, Т., 1922. *Из Србије кнеза Милоша*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 124 стр.
- Janoštinová, M. 2012. Orava Village Museum and local community involvement in its programs in: *Open Air Museum: Memoir; Sirogojno: Open air museum „Old Village”*, 161–174.
- Крстовић, Н. 2014, *Музеји на отвореном – живети или оживети свакодневцу?* Музеј на отвореном „Старо село” у Сирогојну, Центар за музеологију и херитологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Београд.
- Maroević, I. 1984. Od muzeja na otvorenom do eko-muzeja, *Informativa museologica*, Vol. 15 No. 1–3, Muzejski dokumentacijski centar, 18–19.
- Master degree agricultural 2019 first edition*, (доступно на: <http://www.agriculturalheritage.com>)
- Мелемсетер, Х. 2014. Музеји на отвореном – између традиције и промене, у: *Музеји на отвореном – оци оснивачи*, међународни зборник 2014, Музеј на отвореном „Старо село” у Сирогојну, Центар за музеологију и херитологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 263–272.
- Myga-Piątek, U. 2011. Cultural Landscape of the 21st Century: Geographical Consideration between Theory and Practice, *Hrvatski geografski glasnik* 73/2, 129–140.
- Petrović, M., Ružić-Muslić D., Žujović, M., Skalicki, Z., Perišić P. 2004. Analiza sistema stočarstva na Staroj planini sa aspekta proizvodnje kačkavalja, *Biotechnology in Animal Husbandry*, vol. 20, br. 1–2, Institut za stočarstvo, Poljoprivredni fakultet Univerziteta u Beogradu, 81–88.
- Вујовић, С. 2018. *Како очувати и користити културно наслеђе – допринос Векова Бача*, Покрајински завод за заштиту споменика културе – Петроварадин, Нови Сад.

Fernandez, A., Liu, B., Galante, A.P., Slattery, S., Sekine K., Ponzio, R., Palandri, C., Pantzer, Y., Barletta, M.T., Martin G., 2020. *Globally Important Agricultural Heritage Systems, Geographical Indications and Slow Food Presidia*, FAO, (доступно на: <http://www.fao.org/3/cb1854en/cb1854en.pdf>)

Stojanović Marko

PROLEGOMEN FOR AGRICULTURAL HERITAGE IN ETHNOGRAPHIC MUSEUM ACTIVITY

Summary

Harmonized for decades, ethnographic museum activity relied on the musealization of material cultural testimonies which, among others about the entire folk culture, document and argue for the value of the culture of economics of traditional rural communities. It turned out that the inevitable process of the disappearance of traditional patterns and forms of economy has led to a distinctive attitude of the application of today's agriculture towards the former systems, which were basically suitable for the preservation and sustainability of the natural environment in the long run. Prospects for including the idea and content of the modern concept of agrarian heritage in ethnographic museum activity, its future mission and vision, open a space for a wider dialogue by bearers of public discourse on heritage with members of local communities who today, in significantly difficult conditions, try to maintain existing or revitalize dead knowledge, skills and practices related to agriculture, livestock, fruit growing and viticulture as well as other traditional economic activities.

Keywords: agrarian heritage, museum heritage, intangible cultural heritage, ethnographic museology

